

PRZYWILEJ Z 1521 ROKUBARONA ALEKSEGO TURZO Z BETHLEMFALVY DLA SZLACHTY PSZCZYŃSKIEGO PAŃSTWA STANOWEGO W SPRAWIE UTWORZENIA SĄDU ZIEMSKIEGO

Wacław Gojniczek

Wacław Gojniczek, Privilege of Baron Alexander Turzo of Bethlemlfalva for Nobility of Psczyna (Pless) Dominion Regarding the Foundation of Provincial Court

The article focuses on circumstances of foundation of Provincial Court of Psczyna (Pless) Dominion. The founding act of the dominion owner, Baron Alexander Turzo of Bethlemlfalva, actually legalised the existence of the court, in fact working since 1517. In 1521 the Baron complied with the request of the nobility of the dominion and issued a privilege, legalising the existence of the court since 1522. The court was supposed to be located at the chateau of Psczyna. The brief founding document focused mainly on internal structure and remits of the court. Commented edition of the privilege is part of the article.

Key words: Silesia, Psczyna (Pless), nobility, land court, privilege

Sądownictwo ziemskie, czyli sądownictwo dla stanu szlacheckiego w Europie Środkowej ma odległą metrykę sięgającą początków XIII wieku. Zarówno w Koronie Czeskiej, jak również na ziemiach polskich sądownictwo dla rycerstwa zaczęło się formować w XIII wieku. Nieco inaczej było w księstwach górnośląskich. Tutaj proces ten był zapewne opóźniony, choć takie wnioski mogą być błędne z powodu skromności zachowanych źródeł oraz właściwie braku badań nad tym zagadnieniem. W ciągu XIV ukształtowane zostały sądy ziemskie w większości księstw górnośląskich (opawskim, opolskim, bytomskim, karniowskim i głubczyckim, natomiast pewne wiadomości o sądach w księstwie cieszyńskim i oświęcimskim pochodzą dopiero z początków XV wieku¹. O wiele lepiej rozpoznane są nowożytnie dzieje tych sądów. Natomiast niewiele dotąd napisano na temat sądów ziemskich funkcjonujących w górnośląskich państwach stanowych: bielskim, bytomskim, pszczyńskim i wodzisławskim oraz innych².

Niniejszy artykuł został poświęcony okolicznością powstania sądu ziemskiego w pszczyńskim wolnym państwie stanowym. Na temat sądu w Pszczynie właściwie dostępne jest jedynie opracowanie autorstwa Mariana Ptaka oraz drugie Przemysława Stanki dotyczące najstarszej księgi ziemskiej³. Pomimo stosunkowo skromnej wiedzy na temat sądu

-
- 1 Na temat początków oraz literatury do dziejów górnośląskich sądów ziemskich zob. Wacław GOJNICZEK, *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego*, Katowice 2-14, s. 220-222; warto jeszcze dodać pracę: Marian PTAK, *Sąd ziemski Księstwa Sąd ziemski Księstwa Opolsko-Raciborskiego w świetle przywileju z 1531 roku*, *Studia historycznoprawne: tom poświęcony pamięci Profesora Edwarda Szymoszka* (Acta Universitatis Wratislaviensis [dalej A UW] 3063 Prawo 305) Wrocław 2008, s. 303-312; Maciej WOŹNY, *Rycerstwo opolskie do połowy XV wieku*, Katowice 2020, s. 386, 388.
 - 2 Marian PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe państwa wodzisławskiego*, (A UW 927, Prawo154) Wrocław 1987, s. 61-72.
 - 3 Marian PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe wolnego państwa pszczyńskiego (1517-1742)*, in. *Studia Historycznoprawne* red. Alfred Konieczny, (A UW 1692, Prawo 240) Wrocław 1994, s. 105-153; Przemysław STANKO, *Najstarsza księga ziemna pszczyńska i jej znaczenie w badaniach nad XVI-wiecznymi dziejami ziemi pszczyńskiej*, in. *Ziemia pszczyńska przez wieki*. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze, red. Antoni Barciak, Suszec 2002, s. 100-107.

ziemskiego w Pszczynie dokumentacja kancelaryjna tego sądu zachowała się w kilku działach zespołu *Archiwum książąt pszczyńskich* katowickiego Archiwum Państwowym Oddział w Pszczynie⁴. Właśnie wśród tych materiałów archiwalnych przechowywany jest również przywilej Aleksego barona Turzo, ówczesnego pana tej ziemi z 1521 roku posiadający kluczowe znaczenie dla poznania okoliczności uformowania sądu ziemskiego w państwie pszczyńskim⁵. Dyplom ten został pominięty w dwóch wyżej wymienionych pracach, natomiast był znany kilku innym badaczom, którzy jednak wspominali o nim lakonicznie⁶.

Ziemia pszczyńska w ciągu XV wieku stanowiła część księstwa raciborskiego. W 1480 roku ostatecznie została odłączona, gdyż stała się wianem wniesiony przez Joannę, córkę księcia Wiktoryna, księcia ziębińskiego poślubioną przez księcia cieszyńskiego Kazimierza II. Rządy tego wybitnego cieszyńskiego dynasty na tej ziemi nie trwały długo. Okoliczności zmusiły go w dniu 2 lutego 1517 roku do sprzedaży ziemi pszczyńskiej węgierskiemu możnowładcy baronowi Aleksemu Turzo z Betlemfalvy⁷. W dniu 13 maja 1519 roku król czeski i węgierski Ludwik potwierdził Aleksemu Turzo prawa do państwa pszczyńskiego i ponadto stwierdził, że ma pełnię praw, które powinny być oparte na prawie cieszyńskim, raciborskim i opawskim⁸. Przywilej królewski ten dał podstawę do zorganizowania urzędów stanowych w państwie pszczyńskim.

4 *Archiwum Książąt Pszczyńskich. Przewodnik po zespołach*, opr. Bronisława SPYRA, Warszawa 1973; Wacław GOJNICZEK, Joanna SZCZEPAŃCZYK, *Archiwalia pszczyńskie w Archiwum Państwowym w Katowicach i jego Oddziałach*, in. Ziemia pszczyńska przez wieki. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze, red. Antoni Barciak, Suszec 2002, s. 89-91.

5 Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie (dalej AP Pszczyna), Archiwum książąt pszczyńskich (dalej AKP), sygn. II-39.

6 W. GOJNICZEK, J. SZCZEPAŃCZYK, *Archiwalia pszczyńskie*, s. 89; Romuald KUBICIEL, *Ziemia pszczyńska i jej właściciele do połowy XVI wieku. Przyczynek do genezy wolnego państwa stanowego pszczyńskiego*, in. Ziemia pszczyńska przez wieki. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze, red. Antoni Barciak, Suszec 2002, s. 197; Jerzy POLAK, *Pszczyna w okresie Habsburskim 1517-1740*, in. Pszczyna. Monografia historyczna, red. Jerzy Sperka, Ryszard Kaczmarek, T. 1, Pszczyna 2014, s. 173.

7 Szczegółowy opis transakcji sprzedaży ziemi pszczyńskiej przez Kazimierza II, księcia cieszyńskiego przedstawił R. KUBICIEL, *Ziemia pszczyńska i jej właściciele*, s. 195-197, zwłaszcza przyp. 197; zob. też Romuald KUBICIEL, *Turzonowie w Polsce i na Śląsku*, Zborník Oravského muzea 15, 1998, s. 10; Romuald KUBICIEL, *Turzonowie w Pszczynie. Z dziejów związków górnośląsko-węgierskich*, Studia i Materiały z Dziejów Śląska 21, 1996, s. 70-87.

8 Dyplom został spisany w języku czeskim, wynika to z informacji podanej na stronie tytułowej jednostki zawierającej widimusy tego dokumentu sporządzone w języku niemiecki AP Pszczyna, AKP, sygn. II-206, s. 1. Oryginał był przechowywany w archiwum zamkowym w Pszczynie ale nie zachował się, przepadł najpewniej podczas II wojny światowej. Oprócz wspomnianej wyżej jednostki zawierającej w sumie pięć widimusów w języku niemieckim, zachował się również dwie w wersji czeskiej. Zob. Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Listiny papírové, inv. č. 9367, 9368 (sign. I 44, Lp 9266). Kolejny uwierzytelniony odpis znajduje się w Archiwum w Budapeszcie zob. niżej edycja Š. KNIEZY. Dokument był edytowany na podstawie niemieckiego widimusa z XVIII wieku zob. Johann Ehrenfried BÖHME, *Diplomatische Beiträge zur Untersuchung der Schlesienschen Rechte und Geschichte*, T. 1, cz. 4, Berlin 1772, s. 193-194 oraz w języku czeskim *Középkori cseh oklevelek / Stredoveké české listiny*, ed. Štefan KNIEZSA, (Slovanské jazykové pamiatky z Maďarska 1) Budapest 1952, s. 102-103 (nr 64); regest *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, herausg. Colmar GRÜNHAGEN, Hermann MARKGRAF, Bd. 2, Leipzig 1883, s. 408; *Listinář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus Tesinensis 1496-1526*, ed. Emerich NĚMEC, Český Těšín 1961, nr 414; Roman STELMACH, *Zespół Arcybiskupstwo w Olomuńcu przechowywany w Archiwum w Olomuńcu – historia, zawartość i dokumenty*, Archeion, T. 114, 2013, s. 191. Kilka dni później 26.05.1519 roku król Ludwik wystawił kolejny dyplom dotyczący Pszczyny, tym razem na prośbę margrabiego Ansbach Jerzego Hohen-

Wcześniej rycerstwo ziemi pszczyńskiej załatwiała sprawy sądowe najpewniej przed sądami ziemskimi poszczególnych księstw, do których przynależała ziemia pszczyńska⁹. Pewne jest, że taka sytuacja miała miejsce w czasach włączenia ziemi pszczyńskiej do księstwa cieszyńskiego w latach 1480-1517. We wspomnianym wyżej dyplomie króla Ludwika z 1519 roku dla barona Turzo napisano to wprost *kdez tyz obyuatele tehoz panstwie blsstinskeho prawa swa a saudy w knizetstwi tiessynskym gmieli a hledali*¹⁰. Po oddzieleniu pszczyńskiego od księstwa cieszyńskiego szlachta straciła możliwość załatwiania swoich spraw przed sądem ziemskim w Cieszynie. Zapewne po objęciu rządów w państwie pszczyńskim przez Aleksego Turzo wszelkie sprawy sądowe szlachty tj. sprawy cywilne sporne i niesporne oraz karne załatwiano przed panem stanowym, który w obecności urzędników (w tym momencie doradców) wydawał wyroki i konfirmował umowy. Jednak częsta nieobecność Aleksego i być może jego młodszego brata Jana młodszego powodowała, że tego typu sprawy rozstrzygał starosta pszczyński wraz z sędziom. Do pierwszej księgi ziemskiej państwa pszczyńskiego wpisano sprawę rozstrzygniętą przez wyżej wspomnianych urzędników datowaną na 10 czerwca 1521 roku (*w pondieli po octavie Bozy[ho] Tiela*)¹¹, a więc na trzy miesiące przed powołaniem do życia pszczyńskiego sądu ziemskiego. Wydaje się, że obowiązująca procedura załatwiania spraw sądowych komplikowała sprawy życiowe miejscowego stanu szlacheckiego i to mogło mieć wpływ na pozytywny odzew Turzo w sprawie utworzenia sądu ziemskiego. Prawdopodobnie pomocne w zrozumieniu sytuacji sądowej w latach 1517-1521 będzie praktyka stosowana w bielskim mniejszym państwie stanowym powstałym co prawda dopiero w 1572 roku, gdzie pan stanowy wraz z starostą bielskim i przypadkowymi asesorami sprawował od końca XVI i w XVII wieku władzę sędziowską nad niewielkim stanem szlacheckim. W przypadku nieobecności wolnego pana zastępował go starosta¹².

Z dyplomu pana pszczyńskiego z 1521 roku wynika, że szlachta państwa pszczyńskiego wielokrotnie zwracała się z prośbą o wydanie zgody i ustanowienie sądu ziemskiego w Pszczynie. Petycja spotkała się z aprobatą Aleksego Thurzo, po czym polecił przygotować stosowny dokument. Stało się to podczas jego pobytu u brata Stanisława, biskupa ołomunieckiego w jego letniej rezydencji w Kromieryżu na Morawach. Dyplom pergaminowy o wymiarach 35 x 25,5 x 6 mm z pieczęciami Aleksego Turzo i Stanisława, biskupa ołomunieckiego spisano 28 września 1528 roku w języku czeskim. Pisarz dyplomu

zollerna z Karniowa potwierdził prawa Aleksego Turzo do tego majątku zob. Zob. Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Listiny papírové, inv. č. 9371 (sign. I 46, Lp 9268), edycja: Bruno BELLERODE, *Beiträge zu Schlesienschen Rechtsgeschichte, H. 2. Urkunden über die Besitz- und Rechts-Verhältnisse der Herrschaft Pless 1517-1854*, Breslau 1898, s. 101-104; regest *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens*, s. 408.

9 Marian PTAK, *Pozycja publicznoprawna wolnych panów stanowych na Śląsku*, in. Studia Historycznoprawne, red. Alfred Konieczny, (AUW 1477, Prawo 222) Wrocław 1993, s. 79-102; M. PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe*, s. 105-153; Kazimierz ORZECZOWSKI, *Historia ustroju Śląska 1202-1740*, (AUW 2806) Wrocław 2005; W. GOJNICZEK, *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 254.

10 *Középkori cseh oklevelek / Stredoveké české listiny*, s. 102-103 (nr 64).

11 AP Pszczyna, AKP, sygn. 286, f. 6.

12 Sąd ziemski w państwie bielskim powstał dopiero w ciągu pierwszej połowy XVIII wieku. Przedstawiona wyżej procedura postępowania sądowego przed panem stanowym przynosi księga państwa stanowego zwana protokołem lub metryką za lata 1583-1715 zob. Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Archiwum książąt Sułkowskich, sygn. 825. Na ten temat przygotowywany jest artykuł.

nie jest znany. W zasadzie dyplom jest lakoniczny przynosi jedynie podstawowe wiadomości ustrojowe dotyczące funkcjonowania instytucji.

Aleksy Turzo w przywileju dla szlachty pszczyńskiej stwierdził [...] *yakz mi to kral geho milost dati a toho listem swym potwrditi raczil*, czyli dokumentem z 13 maja 1519 roku wystawionym przez króla Ludwika potwierdził, że *mohl prawo vsaditi podle praw cysarzskych, a neb podle prawa oppawského, tiessynského a ratiborského, neb gakby se gemu a gim a gehu y gych erbuom a potomkom, nayleb zdalo a libilo, zie toho magy plno mocz sobie to stanoviti, rziditi, przydati a vgity, nalezy cziniti, ortele wypowidati [...]*. Z punktu widzenia niniejszego opracowania jest to najważniejszy fragment dokumentu królewskiego, w którym zawarto sugestie stosowania prawa cesarskiego lub księstw opawskiego, cieszyńskiego oraz raciborskiego, a więc księstw, w skład których przez poprzednie stulecie wchodziła ziemia pszczyńska. Ponadto w razie potrzeby może korzystać z innych źródeł prawa do czego ma jak i jego następcy pełnię praw, które może ustanawiać bądź wydawać itd. Baron Thurzo zobowiązał się uznać szlachcie starodawne prawo (*starodawny rzad a prawo*), ponadto zezwolił im na prowadzenie ksiąg ziemskich, w których mogliby rejestrować transakcje kupna-sprzedaży majątków na prawie ziemskim, umowy przedślubne i oprawy wiana, stupki i dzierżawy (*Kaupie, Prodage, Stupku, Wienu, Zastawy*). Sądem mieli kierować starosta pszczyński (*Vrzednik nass Blsstynsky*) oraz sędzia ziemski (*Sudi*). Po zakończeniu procedury w sądzie i rejestracji dokumentów w księgach należało uzyskać ekstrakt (*Waypis*) uwierzytelniony podpisem i pieczęcią starosty oraz sędziego ziemskiego, na podstawie którego następowało uwierzytelnienie przez pana stanowego.

Tyle wynika z dyplomu z 1521 roku. Dalszych wiadomości z działalności pszczyńskiego sądu ziemskiego w pierwszych dekadach XVI stulecia przynosi pierwsza księga ziemská prowadzona za lata [1518]1521-1582. Niewątpliwie księga została założona po wystawieniu opisywanego dyplomu Aleksego Turzo z 28 września 1521 roku i pierwsza sprawa rozstrzygnięta przed sądem ziemskim odbyła się 9 czerwca 1522 roku¹³. Do księgi wpisano również sprawę sprzed roku załatwianą o tym samym czasie, czyli w poniedziałek po oktawie Bożego Ciała. Może to świadczyć, że termin ten wyznaczano już wcześniej tj. przed 1521 rokiem, kiedy zwyczajowo pan pszczyński rozpatrywał sprawy ziemian. Roki sądowe w pszczyńskim państwie odbywały się dwa razy w roku w *poniedziałek po oktawie Bożego Ciała* oraz w *poniedziałek po świętej Katarzynie*. Oczywiście zdarzały się odstępstwa od tej reguły¹⁴. Sąd ziemski najpewniej już wówczas odbywał sesje na zamku w Pszczynie, co jest potwierdzone dla późniejszego okresu¹⁵. Sąd ziemski tworzyli urzędnik pszczyński w księdze ziemskiej nazywany starostą pszczyńskim (*starosta blsstynsky, hejtmán blsstynsky*)¹⁶, sędzia ziemski (w początkach istnienia sądu zwany *sudi krale blsstynského*)¹⁷ oraz kilku asesorów, powoływanych spośród miejscowych posesjonatów¹⁸. Nie jest pewne czy w pierwszych dekadach działalności tej instytucji

powoływano pisarza ziemskiego, a wszelkie prace kancelaryjne wykonywali urzędnicy kancelarii pana stanowego. Pewne jest, że w początkach XVII wieku z sądem był związany pisarz ziemski¹⁹. Pierwszym starostą pszczyńskim był Jan Stablowski z Kowalovic, który dzierżył ten urząd w latach 1521-1523²⁰. Pochodził z morawskiej szlachty, a sam był do 1520 roku panem na Branticach koło Bruntálu w księstwie karniowskim. Po krótkim pszczyńskim epizodzie wrócił do wspomnianego księstwa, gdzie posiadał majątek Sosnová, również koło Bruntálu. Na tej wsi w 1529 roku zapisał oprawę wiana swojej żonie Maruszy Zawadzkiej z Polanki, pochodzącej z Ćwiklic w państwie pszczyńskim²¹. Natomiast urząd sędziego ziemskiego w pierwszych latach rządów barona Turzo sprawował Piotr Orzeski z Syryni, pan na Orzeszu, który piastował ten urząd w latach 1521-1524²². Najpewniej był on tożsamy z Piotrem Orzeski, starostą skoczowskim, czyli zarządca klucza domeny Kazimierza II, księcia cieszyńskiego²³. Starosta trafił do Pszczyny najpewniej za protekcją jakiejś wpływowej osoby, być może Stanisława, biskupa ołomuńskiego, więc był z całą pewnością prawą ręką pana pszczyńskiego. Natomiast Piotr Orzeski reprezentował miejscową szlachtę oraz dawnych urzędników księcia Kazimierza II, czyli zapewniał ciągłość władzy i dobre relacje ze szlachtą. Kompetencje sądu ziemskiego rozciągały się nad szlachtą żyjącą w państwie pszczyńskim, a więc posesjonatów i nieposesjonatów, na sprawy cywilne sporne i niesporne oraz karne. W przeciwieństwie do sądu księstwa cieszyńskiego do najstarszej księgi ziemskiej wpisano kilka oblat dokumentów miasta Pszczyny²⁴.

Do niniejszego przyczynku dołączono edycję opisywanego dyplomu z 1521 roku, który został oddany w transliteracji zgodnie z zasadami zawartymi w projekcie instrukcji wydawniczej Adama Wolfa²⁵. Jedyną ingerencją w tekst było wprowadzenie znaków interpunkcyjnych oraz rozwinięcie abrewiacji, co w obu wypadkach zostało zaznaczone nawiasami kwadratowymi. Pozostałe uwagi do edycji zamieszczono w przypisach.

Niewątpliwie dyplom pszczyńskiego pana Aleksego barona Turzo z 1521 roku dla szlachty w sprawie powołania do życia sądu ziemskiego należy zaliczyć do ważniejszych śląskich dokumentów do ustroju śląskich państw stanowych i sądów ziemskich. Dokument choć jest lakoniczny dostarcza podstawowych informacji na temat funkcjonowania sądu, o typach spraw sądowych, urzędnikach oraz obiegu dokumentacji kancelaryjnej.

13 AP Pszczyna, AKP, sygn. X-286, f. 4

14 M. PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe*, s. 147; P. STASZKO, *Najstarsza księga*, s. 105–106.

15 Dzisiaj w tym pomieszczeniu znajduje się pracownia naukowa miejscowego Archiwum Państwowego.

16 AP Pszczyna, AKP, X-286, f. 4, 5v, 6. Około ósmej dekady XVI wieku zaczęto tytułować tego urzędnika terminem - starosta ziemskim zob. w 1575 roku był nim Jerzy Zawadzki z Polanki zob. AP Pszczyna, AKP, X-286, f. 190v; zob. M. PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe*, s. 142.

17 AP Pszczyna, AKP, sygn. X-286, f. 4; M. PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe*, s. 143–144.

18 M. PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe*, s. 146–147.

19 W 1610 roku pisarzem ziemskim państwa pszczyńskiego był Piotr Wyplar z Uszic zob. Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, Komora Cieszyńska, sygn. 80, s. 331; M. PTAK, *Zgromadzenia i urzędy stanowe*, s. 148.

20 AP Pszczyna, AKP, sygn. X-286, f. 4, 5v, 6.

21 Zemské desky krnovské, ed. Dalibor PRÍX, T. 1 (1403-1522), Opava 2008, s. 228. Josef PILNÁČEK, Rody starého Slezska, wyd. 3 Brno 2010, s. 164, (nr 750), 336 (nr 1670), 399 (nr 1992); Ladislav HOŠÁK, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938, s. 827, 829.

22 AP Pszczyna, AKP, sygn. X-286, f. 4, 5v, 6, 7; Bogdan KLOCH, *Stosunki własnościowe*, [w:] Dzieje Orzesza, red. Robert Ratajczak, Orzesze 2002, s. 51, 57.

23 W. GOJNICZEK, *Urzędy książęce i ziemskie*, s. 301.

24 P. STASZKO, *Najstarsza księga*, s. 105.

25 A. WOLF, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, Studia Źródłoznawcze 1, 1957, s. 155–184.

Aneks

1521 w Sobothu den Swateho Waczlawu [28 września] na Kromieryżu [na Kromierz-
rzi]

Aleksy baron Turzo z Bethlemlfalvy, najwyższy komornik króla węgierskiego, pan na Starym Zwoleniu i właściciel pszczyńskiego wolnego państwa stanowego wystawia przywilej dla szlachty w sprawie utworzenia sądu ziemskiego i prowadzenia ksiąg ziemskich.

AP Pszczyna, AKP, sygn. II-39, dokument pergaminowy, j. czeski 35 x 25,5 x 6 mm, Dwie pieczęcie: Aleksego Turzo i Stanisława Turzo, biskupa ołomunieckiego w glini-
nych miseczkach, częściowo uszkodzone, na pergaminowych paskach.

dotąd nie edytowany

Ja Alexij Turzo z Betleemsffeldu²⁶ Naywyzssij Komornijk Krále Vherskeho geho milo-
sti na starym Zwolenie²⁷ swobodny a diediczny pan kniezeczstwij Blsstinskeho²⁸ znamo
cziniem tiemto listem wssem Wuobecz kdez czten nebo cztuczij slyssan bude ze sa mnie
ziadali snaznymi prozbami prosyli Vrozenij Statecznij a Slowutnij Panosse a wsseczky
Rytirstwo Kniezeczstwij meho Blsstinskeho wiernij mogli milij aby ch gim gich starodaw-
nij rzad a prawo pustil a przy gegich listech sprawedliwych aby ch zachowal a knihy
zemske aby gmieli a tu aby sobie y kazdemu Chudemu y Bohatemu wedle sprawedlnosti
zapisy czinili bud z Prawa neb z Saudu Nalezny cziniti aneb kaupie[,] Wzdawky²⁹[,] Pro-
dage[,] Wiena[,] Zastawy dielati wedle prawa Zemskeho a ginych Kniezetzstwij Hornij
Slezij ty wsseczky wieczy w ty knihy zapisowati przed Saudem mogli. Kdez Ja yakozto
Pan a sprawedliwy Diedicz tehoz Kniezetzstwij Blsstinskeho znagicze gich prozbu byti
slussnu a chtijcz Gim milosti swe dati vziti³⁰ y dal sem gim a tiemto listem dawam plnu
mocz a prawo ze magij a mohu s Vrzednikiem mym Blsstinskym Nynieyssijm y budu-
czijm na mistie mym Sauditi Wyroky y Smluwy cziniti tak yakz mi to kral³¹ geho milost

26 Aleksy baron Turzo z Bethlemlfalvy (1490-1543), syn Jana, stronnika Habsburgów żupan spiski oraz palatyn Węgier, a także bankier i przemysłowiec. Zob. Jerzy POLAK, *Turzo Aleksy (1489-1543)*, [w:] Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej, Pszczyna [brw], s. 296; Jerzy POLAK, *Aleksy Turzo wolny pan na Pszczy-
nie*, in: *Poczet panów i książąt pszczyńskich*, T. 1, Pszczyna 2007, s. 40-45; R. KUBICIEL, *Turzonowie
w Polsce i na Śląsku*, s. 16, przyp. 7, 8 (bogata literatura na temat rodziny Turzo na Śląsku); ostatnio Gabriella ERDÉLYI, „Som len člověk, král můj, nie kameň“ – *Alexej Thurzo v službách Habsburgovcov*, in: *Thurzovci a ich historický význam*, ed. Tünde Lengyelová et al., Bratislava 2012, s. 39-54.

27 Stary Zwolenie dzisiaj Zvolen, miasto powiatowe w Słowacji, wówczas w rękach rodziny Turzo.

28 W dokumencie Aleksego Turzo jego dobra pszczyńskie zostały określone terminem *księstwo*, nato-
miast w przytaczanym tu dokumencie króla Ludwika z 1519 roku pojawia się termin państwo (panství),
zaś a w rachunkach stanów śląskich jest to termin niemiecki Herrschaften. Termin wolne państwo sta-
nowe pojawił się później, dotąd nie zostało to przebadane. Zob. M. PTAK, *Pozycja publicznoprawna*,
s. 79-81; K. ORZECZOWSKI, *Historia ustroju Śląska*, s. 168-169.

29 *Nezdawky* należy rozumieć jako *vzdavky*, czyli rezygnacja, przeniesienie dyspozycji lub praw majątko-
wych.

30 W tym słowie jest „v” ale należy go czytać „u”, czyli *uziti* (użiti).

31 Chodzi o dyplom króla Ludwika z 1519 roku; zob. *Középkori cseh oklevelek / Stredoveké české listiny*,
s. 102-103 (nr 64).

dati a toho listem swym potwrditi raczil Kaupie[,] Prodagage[,] Stupky³²[,] Wiena[,] Za-
stawy czyniti to wsseczko w knihy Zemske zapisowati wssak toto se wtom znamenitie
wymieniuge ze ten kazdy kdoz czo do tiech knih zemskech wkładati a wpisowati bude
powinen bude odemne Erbuo[w] Diediczuo[w] a buduczijch Potomkuo[w] mych Panu-
o[w] a Drziteluo[w] Kniezetzstwij Blsstinskeho z Zemskech Knih Waypis przinesti pod
peczetmi Vrzednika nasseho Blsstinskeho a Sudieho Nynieyssijch y buduczijch a kdyz to
vczny takoweho Wkladu a Wpisu my gim budem powini listem nassijm potwrditi. Tomu
na Swiedomij a lepssij gistothu a pewnost ya napredgmenowany Alexij etc. swu vlastni
peczeth ktomuto listu prziwiesyti sem rozkazal a prziprosyl semduostuoyneho v³³ Boze
Otcze a pana pana Stanislawu Biskupa Olomuczskeho³⁴ Bratra sweho mileho ze gest na
swiedomij Peczet swu wedle mey ktomuto listu prziwiesyti raczil gehu mi[los]ti a gehu
milosti potomkom bez sskody Wsseliake genz gest dan a psan na Kromierzizi³⁵ w So-
bothu den Swateho Waczlawu letha Panie tiszcieho Pietisteho Dwatczateho prwnieho.

**Privilegium barona Alexandra Turza z Bethlemlfalvy šlechtě pštinského stavovského panství ve věci
zřízení zemského soudu**
(Shrnutí)

Zemské soudy, tedy soudní instance pro šlechtický stav, mají ve střední Evropě svůj počátek již ve 13. sto-
letí. V Horním Slezsku se s tímto fenoménem setkáváme až později, byť absence starších informací může být
zpřičiněna nedochovaností pramenů. V průběhu 14. století prokazatelně existovaly zemské soudy ve většině
hornoslezských knížectví (opavském, opolském, bytowském, krnovském a hlubčickém), v knížectví těšínském
a osvětimském jsou doloženy počátkem 15. století. Mnohem lépe jsou dokumentovány novější dějiny těchto in-
stítucí. Oproti tomu dosud panuje nízké povědomí o působení zemských soudů v prostředí stavovských panství
Horního Slezska (bělském, pštinském, vladislavském a dalších).

Předkládaná studie se zabývá okolnostmi vzniku zemského soudu v pštinském svobodném stavovském pan-
ství. Dne 28 září 1951 majitel panství, baron Alexandr Turo z Bethlemlfalvy, vystavil v Kroměříži privilegium,
jímž šlechtě povolil založit zemský soud. Ve stručném dokumentu zeměpán garantoval právo šlechty řešit své
záležitosti před soudem, jehož vrcholnými úředníky byli zemský starosta, zemský soudce a později i zemský
písař. V zemských knihách měly být na základě privilegia registrovány záležitosti týkající se justičních a ma-
jetkových záležitostí šlechticů, žijících v pštinském panství včetně těch, kteří zde nevlastnili majetky. Součástí
článku tvoří edice dosud nepublikovaného privilegia.

dr hab. Waclaw Gojniczek, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski w Katowicach
wgojniczek@gmail.com

32 *Stupek* należy rozumieć jako podobny do terminu *vzdavka* - vzdát se, přenechat, ustoupit zob. *Malý staročes-
ský slovník*, ed. Jaromír BĚLIČ Adolf KAMIŠ Karel KUČERA, Praha 1978.

33 W tym miejscu pisarz dokumentu popełnił błąd zamiast „v” powinien był napisać „w”.

34 Stanisław, biskup ołomuniecki (1470-1540), syn Jana Turzo z Bethlemlfalvy, brat Aleksego i Jana, biskupa
wrocławskiego zob. Tomáš BALETKA, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497-1540), jeho
kancelář a správa biskupských statků*, Sborník archivních prací, 54, 2004, s. 3-236.

35 Kromieryž (Kroměříž), miasto na Morawach, gdzie znajdowała się letnia rezydencja biskupów ołomunie-
ckich.